

Міністерство освіти і науки України
Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра філології

Реєстраційний № _____

Кваліфікаційна робота
ВИВЧЕННЯ НАРОДНИХ ВЕРСІЙ КАЗОК, ЛЕГЕНД ТА
ПРАВДИВИХ ІСТОРІЙ У С. БАТЬОВО

ШАРКЕЗІ ЖОФІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

Студентка IV-го курсу

Освітня програма «Середня освіта (Мова і література (угорська))»

Спеціальність 01 Освіта / Педагогіка 014 «Середня освіта (Мова і література угорська)»

Рівень вищої освіти: бакалавр

Тема затверджена на засіданні кафедри

Протокол № 96 / 02.10. 2023.

Науковий керівник:

Кейс Маргарета Юрїївна

кандидат наук, доцент

Завідувач кафедри

Берегсасі Аніко Ференцівна,

зав. кафедри, доктор габілітований, професор

Робота захищена на оцінку _____, «___» _____ 202_ року

Протокол № _____ / 202_

Міністерство освіти і науки України
Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II

Кафедра філології

Кваліфікаційна робота
ВИВЧЕННЯ НАРОДНИХ ВЕРСІЙ КАЗОК, ЛЕГЕНД ТА
ПРАВДИВИХ ІСТОРІЙ У С. БАТЬОВО

Рівень вищої освіти: бакалавр

Виконавець: студентка IV -го курсу

Шаркезі Жофія Олександрівна

Освітня програма «Середня освіта (Мова і література (угорська))»

Спеціальність 01 Освіта / Педагогіка 014 «Середня освіта (Мова і література угорська)»

Науковий керівник: **Кейс Маргарета Юрїївна**

кандидат наук, доцент

Рецензент: **Гал Одел Федорівна**

доктор філософії, доцент

Берегове

2024

Ukrajna Oktatási és Tudományügyi Minisztériuma
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Filológia Tanszék

**MESÉK, MONDÁK, IGAZ TÖRTÉNETEK ÉLŐNYELVI
SZÖVEGVÁLTOZATAINAK VIZSGÁLATA BÁTÝÚ TELEPÜLÉSEN**

Szakdolgozat

Készítette: Sárközi Zsófia

BA IV. évfolyamos magyar nyelv és irodalom

szakos hallgató

Témavezető: Dr. Kész Margit

kandidátus, docens

Recenzens: Gál Adél

PhD, docens

ЗМІСТ

Вступ	8
I. Роль розповідь історій в житті людей	9
II. Історія дослідження угорських казок	11
III. Історія дослідження угорських легенд	14
IV. Дослідження правдивих історій в Угорщині	15
V. Казки, легенд, правдиві історії. Пояснення термінів та підкатегорій	16
1. Казки	16
2. Легенд	18
3. Правдиві історії	19
VI. Казки, легенд, правдиві історії на Закарпатті	21
1. Казки про тварин	21
2. Чарівні казки	22
3. Легендарні казки	22
4. Новела казки	22
5. Обманутий диявол казки	23
6. Ратотіади	23
7. Жартівлива казки	23
8. Переконавання	23
VII. Казки, легенд, правдиві історії в Батьово	24
1. Попередні дослідження	24
2. Правдиві історії, записані в Батьово	24
2.1. Дурні і сміливі	25
2.2. Різьба по дереву	27
2.3. Табірний суп	27
2.4. Пухнасті хустки	28
2.5. Їсти-пити	29
2.6. Касіба	30
2.7. Давайте захищати один одного	31
2.8. Реформатська церква в Батьово	31
2.9. Замок Лоняй	33
2.10. Клуб	34
2.11. Сильна людина	35

3. Легенд записані в Батьово.....	35
3.1. Відьма в селі Батьєво.....	35
2.12. Як Батьово стало Батьово?.....	36
Висновки.....	37
Бібліографія та джерела	38
Резюме	40

TARTALOM

Bevezetés	8
I. A mesélés szerepe az emberek életében	9
II. A magyar mesék kutatásának története	11
III. A magyar mondák kutatásának története	14
IV. Igaz történetek kutatása Magyarországon	15
V. Mesék, mondák, igaz történetek. Fogalommagyarázat és alcsoportok.....	16
1. Mese.....	16
2. Monda	18
3. Igaz történetek	19
VI. Mesék, mondák, igaz történetek Kárpátalján	21
1. Állatmesék	21
2. Tündérmesék.....	22
3. Legendamesék	22
4. Novellamesék	22
5. Rászedett ördög-mesék	23
6. Rátótiádák	23
7. Tréfás mesék.....	23
8. Hiedelemmondák	23
VII. Mesék, mondák, igaz történetek Bátyúban	24
1. Korábbi kutatások	24
2. Bátyúban lejegyzett igaz történetek.....	24
2.1. Bolond is, meg merész is	25
2.2. Favágás	27
2.3. Lägerleves.....	27
2.4. Bolyhos kendő	28
2.5. Eszem-iszom.....	29
2.6. Kasziba	30
2.7. Vessünk hátat.....	31
2.8. A bátyúi református templom.....	31
2.9. A Lónyay kastély.....	33
2.10. A klub.....	34
2.11. Az erős ember.....	35
3. Bátyúban lejegyzett mondák.....	35

3.1. Boszorkány Bátyúban.....	35
3.2. Hogy lett Bátyú Bátyú?	36
Összegzés.....	37
Irodalom- és forrásjegyzék	38
Ukrán nyelvű rezümé.....	40

BEVEZETÉS

A történetek mindannyiunk életében jelen vannak. Akárhogy is próbálnánk elkerülni őket, valami úgyis előbukkanna. Nem tudunk olyan helyre menni, ahol ne vennének minket körbe a történetek.

Legtöbbünknel ez kiskorunkban kezdődik. Van egy általánosan elfogadott családi körkép, amelyben a szülők a gyermeküknek esti mesét mondanak. Egy-két lépcsőfokba kerül csak, és már az óvodában vagy az iskolában vagyunk, ahol a történetek új szintre lépnek. Az iskolában elmeséljük, hogy milyen otthon, otthon elmeséljük, hogy milyen az iskolában.

Ahogy növekedünk, néhányan azt hisszük, hogy kinőttünk a mesékből. Nem ismerjük fel, hogy a pletykák sem különböznek sokban – hogy igazak-e vagy sem, azt mindenki döntse el magának, de még így is a történetmeséléshez tartoznak.

Néhányunknak tele van a polca könyvekkel. Azok pedig tele vannak történetekkel. Mi másért vettük őket, ha nem azért, hogy új történetekről halljunk?

Miért nézünk televíziót? Miért nézzük meg a híreket? Miért hallgatunk rádiót? Miért olvasunk újságot? Miért járunk közösségbe? Ha éjszaka lehunyjuk a szemünket, mikből állnak álmaink? Akárhogyan is próbálunk elbújni a történetek elől, lehetetlen. Ha magunkban vagyunk, akkor is történetek cikáznak a fejünkben.

Sokan olyan korlátokat adtak a történeteknek, amelyek rájuk nézve igazságtalanok.

Munkám céljai között szerepel az, hogy feltárja a történetek – konkrétan a mesék, mondák és igaz történetek – fogalmát, azoknak lehetséges behatárolását, alcsoportjait és a legfontosabb tudnivalókat velük kapcsolatban. Töreksem arra, hogy az olvasó egy részletesebb, mégis könnyen átlátható tájékoztatót kapjon a témáról. Mindezt szakirodalmak áttekintésével szeretném elérni.

Célom továbbá felkutatni a kárpátaljai Bányászi községben fellelhető meséket, mondákat, igaz történeteket. Ennek elérése érdekében korábbi kutatásokat szeretnék áttekinteni, illetve irányított beszélgetéseket tervezek intézni.

I. A MESÉLÉS SZEREPE AZ EMBER ÉLETÉBEN

„Nálunk a nagy dolog ideje – kora tavasztól késő őszig – a mesélésre nem alkalmas, ilyenkor a nép fia legfennebb el-elfütyül vagy el-eldúdol egy-egy nótát, azt is csak úgy magának. A mesélés ideje a beszoruláskor kezdődik s tart egész télen át, mikor a külső munkával járó s a téli nyugodt megélhetést biztosító nagy erőfeszítés szünetel. Napközben a kukoricafosztás, tollfosztás, szakajtófonás közben nyílik erre alkalom, este meghitt családi körben körülülük a kemence padkáját s „világ” nélkül és sötétben hallgatják azt, aki köztük „legjobban bírja szóval”. Dohánysimítás, csomózás alkalmán egész nap szinte szakadatlan a mesélés, mert meglehetősen unalmas, egyforma munkában az időt valahogy meg kell rövidíteni. Valamikor a kaszárnyai estéken volt – télen-nyáron – a legjobb alkalom a mesélésre, ma már ez is másképpen van. Régebben a családi körön kívül a tüzelős ólak és a fonók is a mesemondás helyei voltak. Ma, amikor a falu népe „kör”-ökbe szervezve él, ennek is már csak itt-ott van nyoma.” (Berze Nagy J. 1935: 226)

A mai rohanó világban szinte elképzelhetetlennek tűnik számunkra, hogy volt idő, amikor az emberek összeültek és különböző történeteket meséltek egymásnak. Természetesen még ma is látni számos alkalommal, hogy az idősebbek összeülnek egy kapualjban és elkezdődik náluk egyfajta információcsere, mely alatt megvitatják a falu és a világ különböző viselt – vagy akár nem viselt – dolgait. A mai generációknak azonban különböző okok miatt már egyre nehezebb ezeket produkálniuk.

Egyrészt a közösséget felváltotta náluk a technológia. A lassan már számtalan televíziós műsor, internetes játék, videojáték, szociális média annyira magába szippantja az embereket, hogy néhányan már eljutottak arra a szintre, hogy nem tudnak ezektől függetlenül élni. Aki nem is akarja, az is a rabjává tud válni ezeknek az eszközöknek, annyira beleépültek az életük szerves részeinek sorába.

Másrészt pedig egyre gyakoribb az introvertált természetű emberek előfordulása. Míg az idősebbeknél átlagosan elmondható, hogy szinte akárkivel el tudnak beszélgetni, addig ez az arány a fiataloknál jelentősen alacsonyabb.

„Az introvertált személy aktivitása, az extroverzióval ellentétben, a saját belső világa felé irányul. Analitikus gondolkodásmód és kitartás jellemzi őket, koncentrált figyelemmel és nyugalommal kiegészülve. Rájuk a kiváló hallgatói készség és óvatosság jellemző, ők azok a személyek, akik beszéd helyett inkább írásban hajlamosak az önkifejezésre.

Energiájukat nem külső stimulusokból, hanem belső töltődésből, a szociális helyzetek elkerülésével nyerik.” (Haffner 2020: 4)

Az emberek már nem igénylik olyan szinten egymás társaságát, mint azt régebben tették; főleg nem azért, hogy meséket hallgassanak vagy mondjanak egymásnak. Pedig ez anno központi szerepet játszott az emberek életében.

„A mesemondás a felnőttek életében a munkaszünetek, a szabadidő, az együttlét hangulatos eltöltésére irányuló aktus volt. A századeleji falusi életben állatok legeltetése, a közös munkák szünetei, a vasárnap délutáni szomszédsági és az esti családi összeülések, az utazások (gyaloglás, szekerezés) szolgáltatották a mesélési alkalmakat.” (Keszeg 2011:102)
De nemcsak a szabadidő adta meg a lehetőséget, hanem ahogyan fent is idéztem, a munkánál is szóba jöhetett egy kis mesélés. Sokunk tapasztalata, hogy a munka unalmas – ezt az unalmat oldotta fel a mesemondás.

II. A MAGYAR MESÉK KUTATÁSÁNAK TÖRTÉNETE

Magyarországon a mesék, mondák, igaz történetek kutatása nem vezethető vissza nagyon messzire. A népköltészet inkább a lírai művekre koncentrált, s a kutatók egészen a kezdetektől fogva ezeket gyűjtötték és vizsgálták. Történtek ugyan kezdeményezések ezekre is a 18. századtól, de szignifikánsabb kutatások inkább az 1850-es évek környékén történtek.

A továbbiakban egy történeti áttekintést szeretnék ismertetni a teljesség igénye nélkül.

Elsőként megemlíthető Szilcz István mesegyűjteménye, amelyet 1789-ben írt össze. A Vas megyei földbirtokos gyűjteményét a sárospataki főiskola könyvtárban találták meg, tartalma azonban német mesék fordításának hat.

A 18. század végén jegyezte fel Virág Pál *A fekete Világ kerülő ember* című mesét, ami egy töredékes népmese. Fennáll a lehetősége, hogy ez is egy fordítás, viszont előadásmódjában hasonlít a népmesékre. Emellett megtalálható még 13 másik mesének a címe, melyek közül az olyanok, mint *Medve Jankó*, *Juh fia*, *Kígyó kis király* eredeti magyar népmesének érzékelhetők.

A népmeséket ebben a korban számos iskoladrámában használták fel. Pont egy ilyen drámában fedezhető fel Csokonai Tempefőije, melyben a népi előadásmódot legjobban tükröző mese jelenik meg.

A népmesegyűjtések egy ideig beszüntek.

Gulyást idézve „a népmese igazán majd csak 1850-es évek második felétől nyert teret a népköltészeti szövegközlésben.” (Gulyás 2010: 4). Magyarázata szerint ez a következő okokkal hozható összefüggésbe:

- A kulturális elit és a művelt emberek, akik ragaszkodtak a hagyományokhoz, sokáig nem vették komolyan ezt a műfajt;
- Szórakozás – ebben az időszakban szabadidős tevékenységként inkább a népdalokkal éltek az emberek, a meseszövegek közlése, vagy az ezekre vonatkozó reflexiók közzététele ebben az időszakban még nem volt jellemző (Gulyás 2013: 37)

A fellendülés előzményének tekinthető, hogy 1812-1822 között jelent meg a Grimm testvérek népmesegyűjteménye, a *Kinder und Hausmärchen*, magyar címén *Gyermek- és családi mesék*. Ennek hatására újraindult a magyar népmesék gyűjtése is, ám jelentősebb szerepet egyelőre csak a többi nemzet érdeklődése játszott ebben a folyamatban. Ezen

törekvéseknek köszönhető népmeséink német nyelvű kiadása. A legelsőnek megemlíthető Gaal György *Märchen der Magyarren* című gyűjteménye, ami 1822-ben jelent meg Bécsben. A gyűjteményben tizenkét magyar népmese német fordítása található. Fontos azonban megjegyezni, hogy ezek a mesék hozzánk később került el, mint a németekhez.

Ezután sorra jelentek meg azok a gyűjtemények, amelyek Gaal könyvéből merítkeztek. Szó van többek között Erdélyi János *Népdalok és mondák* című háromköteteséről, mely 1846-1848 között került kiadásra, ugyanezen szerző *Magyar népmesék* című gyűjteményéről. Mindemellett még megemlíthető Kazinczy Gábor és Toldy Ferenc könyve, *Gaal György Magyar népmesegyűjteménye*, mely 1857 és 1860 között jelent meg három kötetben, és Gaal György 53 meséjét tartalmazza.

Erdélyi János, folytatva munkásságát, megjelentett a Népdalok és mondák negyedik köteteként a *Magyar közmondások könyvét*, ami azonban a többihez képest viszonylag később, csak 1851-ben jelent meg.

A következő nagyobb gyűjtemény Arany László *Eredeti népmesék* című gyűjtése. A gyűjtemény olvasása közben érvényesülni látjuk Arany János nézőpontjait a népköltészetéről. Kutatók azt a következtetést vonják le ebből, hogy apa és fia valamilyen szinten együtt dolgozhattak a művön. Meg nem erősített források pedig azt támasztják alá, hogy Arany László és testvére, Juliska is együtt gyűjtötték a népmeséket, mindebben pedig édesapjuk motiválta őket.

A következő nagyobb gyűjtemény Kriza János 1863-ban megjelent *Vadrózsák* című kötete. Ez a munka a székely népköltészet egyes részeit foglalja magába. A kötetnek tervben volt egy második része is, ami azonban Kriza halálának következtében nem valósulhatott meg eredeti valójában.

A Vadrózsák után jelent meg Pap Gyula *Palóc népköltemények* című gyűjteménye, ami azonban a Vadrózsa sikere miatt nem ért el akkora hatást.

A Kisfaludy Társaság tervébe foglalta, hogy Erdélyi János mintájára folytassa a népköltészeti gyűjtemények kiadását. Ennek a gyűjteménynek Gyulai Pált és Arany Lászlót nevezték ki szerkesztőnek. A kiadványsorozat *Magyar Népköltési Gyűjtemény* címmel jelent meg. Ez az egyik legnagyobb volumennel rendelkező gyűjtemény, mely 1872 és 1924 között tizennégy kötetet adott ki.

Ezen folyamatokkal egyidőben több népköltészet kutatási kezdeményezés jelenik meg. A néprajz akkora hangsúlyt kap, hogy 1889-ben megalakul a Néprajzi Társaság, 1890-ben pedig annak folyóirata, az *Ethnographia*. Valamint a korábban (1872-ben) megalapult Néprajzi Múzeum is egyre több magyar anyaggal bővült.

Noha a gyűjtemények szerkesztését a Néprajzi Társaság tagjai vették a kezükbe, az irányítás nem a Néprajzi Társaságé volt.

A néprajz fellendülése után kezdte meg munkásságát Katona Lajos, az első magyar elméleti folklorista. Kutatásai során a népköltészet egészét vizsgálta.

1908-ban a Magyar Néprajzi Társaság csatlakozott a Folklore Fellowshoz, a világ folkloristáinak a hálózatához, amelynek következtében a népköltészet gyűjtői újult erővel kezdték meg – vagy éppen folytatták - munkálatait.

Sebestyén Gyula és Bán Aladár közreműködésével létrejött egy gyűjtési tájékoztató, megkezdődtek a vidéki gyűjtőszövetségek alapításai, s több értékes anyagot sikerült begyűjteni, nyomtatásban azonban nem jelent meg mind, az is csak 1924-ben a Magyar Népköltészeti Gyűjteményben.

Az első világháborút követően nehezen folytatták a gyűjtéseket. Több kísérlet után született csak meg Berze Nagy János gyűjteménye, a *Baranyai magyar néphagyományok*. Ezzel egy időben jelent meg Ortutay Gyula *Fedics Mihály mesél c.* kötete, mellyel megindult egy sorozat is, az *Új Magyar Népköltési Gyűjtemény*, mely szinte magába foglalja a 20. században történt gyűjtéseket. Gyűjtői között szerepelnek Ortutay Gyula, Dégh Linda, Banó István, Kovács Ágnes, Bakos József, Balassa Iván, Szabó Lajos, Erdész Sándor, Bálint Sándor, Béres András, Dobos Ilona és Penavin Olga – utóbbi a határon túli magyarság meséit kutatta.

Solymossy Sándor és Honti János a népmese kutatás tudományos kérdéseivel foglalkoztak.

Több helyi kezdeményezés is megindult a népmesék gyűjtésére (*Felsőtisza népmesék; Sarkadi népmesék; Tündérmesék Tápérol; Bukovinai székely népmesék*). Ezt követően a népmese kutatás kiterjedt a Magyarországon élő nemzetiségek mesekincsére, sőt még a világ meséire is. Gyűjtések történtek a határon túli területeken is – Jugoszláviában Bóna Júlia, Katona Imre, Pataky András, Matijevics Lajos és a már említett Penavin Olga, az Őrségben Gaál Károly és F. Kelemen Erzsébet, Kárpátalján pedig Sándor László és Váradi-Sternberg János munkálkodtak.

III. A MAGYAR MONDÁK KUTATÁSÁNAK TÖRTÉNETE

Magyarországon a mondák, s azok kutatásának jelentősége – csak mint a meséknél – szintén a Grimm testvérekkel kezdődött. Szemléletük, mely szerint: „A mese költőibb, a monda történetibb”, olyan hatással volt a magyar kutatókra, mely a néprajzkutatás tekintetében szinte máig érezhető. Eredménye legfőképp az volt, hogy a mondákat a történeti mondákkal azonosították a kutatók. A Grimm testvérek ugyan temérdek eredetmagyarázó mondát közöltek meséik között – mint például *A szalmaszál, a szén és a bab; Az Isten és az ördög állatai; A hold; Éva egyenlőtlen gyermekei; A búzakalász; Miért ellensége a kutya a macskának, a macska az egérnek* – a sok mese között olyannyira elvegyültek, hogy nem sikerült felhívniuk magukra a figyelmet.

A néprajz egyik alaptételévé vált a testvérek mondafelosztása, mely szerint vannak történeti és helyi mondák. Ennek tekintetében történtek meg az első kutatások, melyek főként az helyi mondákból kiváló eredetmondákra fókuszáltak.

A területen legelőször Kálmány Lajos alkotott, akit nem is igazán a mondák keltették fel az érdeklődését, hanem azoknak archaikus mivoltuk. Nagy hatással volt még rá továbbá az Európa-szerte megjelenő mitológiakutatás is.

Nagy hatással voltak még Munkácsi Bernát és Reguly Antal is – a finnugor nyelvcsalád ugor ágához tartozó népről szóló – gyűjtései is, melyeknek köszönhetően a magyar teremtésmondák iránti érdeklődés kezdett növekedni.

Kálmány Lajos kortársai ugyan nem tettek számbelileg akkor kutatásokat, mint ő maga, de a folklór szerint jelentős gyűjtéseket adtak közre. Leginkább ők is az eredetmagyarázó mondákat kutatták, azon belül is a mitologikus mondákhoz álltak a legközelebb. Kutatásaik következtében több új terminus is létrejött, mely reprezentálja, hogy a monda fogalma kibővült.

A századforduló idején a mitologikus indíttatású kutatások jelentősen megritkultak. Többek között Kálmány Lajos: *Hagyományok, Szeged népe*; Benedek Elek: *Magyar mese- és mondavilág*; Gönczi Ferenc: *Göcsej népköltészete* című alkotásaik tartalmazznak eredetmondákat, melyek java a mesék közé vannak építve.

Újabb kutatási hullám a 60-as években kezdődött meg Nagy Ilona munkásságával, akinek munkája alapján többek – közöttük Bosnyák Sándor – is elkezdtek szövegeket gyűjteni.

IV. IGAZ TÖRTÉNETEK KUTATÁSA MAGYARORSZÁGON

Az elmúlt évtizedekben a paraszti életben – gazdálkodás, életmód és társadalom – jelentős változások mentek végbe, s ezen átalakulások nagyban formálták a falvak szellemi életét is. Az addig ismert népköltési műfajok népszerűsége csökkent, mely szemmel láthatóan jelenik meg abban, hogy az azelőtt a felnőttekhez kapcsolható folklór – mint a mesék, játékok – a gyermekfolklórban vertek új gyökeret, esetleg a társadalmi hátrányban élő személyek szórakozásává vagy éppen hivatásává váltak.

Az olvasni tudók számával együttesen növekedett az emberek tudásának mennyisége, megváltoztak igényeik, s a mesemondásban, annak formájában, tartalmában és stílusában is változás lépett elő. A legendák és tündérmesék hitelüket veszítve át kellett adják helyüket az egyszerű hétköznapi történeteknek. „... Önálló műfajként jelentek meg az anekdoták, híresztelések, pletykák, az erotikus és politikai viccek, a tréfák, másrésről pedig az úgynevezett igaz történetek, élménybeszámolók, olvasmányokról, megtekintett látványosságokról, később filmekről szóló utólagos elbeszélések.” (Voigt 9172: 241-242)

Ezen új műfajokra már viszonylag korán – a 30-as években – felfigyeltek, viszont az ilyen jellegű elbeszélésekre irányuló gyűjtések leginkább a II. világháború után indultak meg jelentősen. Ekkor figyeltek fel ugyanis a néprajzkutatók arra, hogy a világ eseményeinek hatására a falusi életforma is elkezdett változni.

Az igaz történeteket elsősorban történelmi értékük miatt kezdték el gyűjteni a kutatók. S azok, akik azon a véleményen voltak, hogy ez a munkásemberek folklórja, nem is a faluban, hanem a városban – példának okáért Budapest peremkerületeiben – kutatták ezeket a történeteket.

Eleinte szinte minden beszámolót, azoknak történelmi hitelességét kritika nélkül elismerték.

„De nemcsak a történelmi atmoszféra megteremtése, a történelmi helyzet, a korszak sokoldalú, színes ábrázolása szempontjából nyújtanak segítséget a visszaemlékezések, hanem ami legalább ilyen fontos, a tömegek hangulatára, a tömegeket mozgató gazdasági és társadalmi erők, ideológiák hatásaira, érvényesülési formáira is fényt vetnek” (Balázs 1955: 896).

A hatvanas években kezdődtek meg az igaz történetekre vonatkozó kutatások, bár azok gyűjtésére és publikációjára még nem jöttek létre kidolgozott módszerek. Jelentős magyar kutatásokat vitt véghez Katona Imre és Szilágyi Miklós, akik közül utóbbi munkájában megjelölte a műfaj népköltészeté válásának határát, s az igaz történetek igazságtartalmának jelentőségét.

V. MESÉK, MONDÁK, IGAZ TÖRTÉNETEK

FOGALOMMAGYARÁZAT ÉS ALCSOPORTOK

Fontosnak tartom, hogy tisztázzam a kutatásommal kapcsolatos fogalmakat, így az alábbiakban ezekről írok egy ismertetőt. Figyelembe kell venni azonban, hogy a csoportok nem minden esetben jól behatárolhatók, illetve vannak még tisztázatlan részei a besorolásnak, így az alábbi fogalommagyarázat a teljesség igénye nélkül készült.

A mese és a monda definiálása kezdetben nem úgy történt meg, mint napjainkban. A kettő sokáig egy és ugyanazon csoportba tartoztak, s majd csak a 18. század végén különültek el jelentésükben.

1. Mese (URL1)

A mese kezdetben nem azzal a jelentéssel bírt, mint napjainkban. Eredetileg a mese fogalma a *példázatot* és *talányt* foglalta magába. Mai jelentésében a mese egy olyan elbeszélés, amely a nép ajkán él, szájról szájra hagyományozódik tovább, illetve tele van csodás vagy éppen hihetetlen elemekkel.

1.1. Mitikus/valódi mese – gyűjtőfogalom, melybe a következők tartoznak bele.

1.1.1. Tündérmese – a mesék alműfajai közül ez a legmeseszerűbb. Gyakran egy jelentésbe vonják a mitikus/valódi mesével. A tündérmese legalapvetőbb kelléke a csodás elem. Olyan szinten szüksége van rá, hogy anélkül nem is számít tündérmesének. A népmesének ez a leggyakrabban elterjedt alműfaja.

1.1.1.1. Hősmese – a tündérmese egyik legjellegzetesebb válfaja. „A hősmesék a mitikus mese vagy köznyelven, a saját tündérmese műfajának legarchaikusabb csoportját képezik. Azok a mesetípusok tartoznak ide, melyekben a mitikus elemek, motívumok, epizódok a realiztikus elemekhez, motívumokhoz, alakokhoz, epizódokhoz hasonló természetességgel illeszkednek a mese cselekményébe. A hős (hősnő) emberfeletti, táltostulajdonságokkal rendelkezik, előre tudja, hogy mi fog vele történni, természetfeletti segítői vannak, s gyakran valamely nagyszabású, világrengető hőstettet visz véghez. Küzdelme – még ha útja a halálon keresztül vezet is – minden esetben győzelemmel végződik. A sárkányok, óriások vagy más természetfeletti lények által sanyargatott országra, amelynek végül a hős lesz az uralkodója, kiegyensúlyozott, békés, boldog

korszak köszönt. A hősmesékben nem a lírai momentumokon van a hangsúly, hanem a küzdelmen, a párviadalon. A hős esetleg feleségül veszi a király leányát, de nem szükségképpen és nem szerelemből, hanem hősi cselekedetei jutalmaképpen: ezáltal válik a felekirályság birtokosává, majd a király utódjává.” (Kovács 1979: 458)

1.1.2. Legendamese – ez áll a legközelebb a tündérmeséhez. Ezeket a meséket a keresztény hagyomány improvizálta. Nem bibliai történetekről vagy a szent életű emberekről szóló történetekről van itt szó, sokkal inkább apokrif evangéliumokról és csodás történetekről. Nálunk elterjedt és jellegzetes azonban a legendamesék vonatkozásában, hogy a keresztény hagyományok kereszteződtek a tündérmesék hagyományaival.

1.1.3. Novellamese – ez az alműfaj a tündérmese és a novellák kereszteződéseként jött létre, mint arra a nevéből is következtethetünk. Lényeges eltérés a novellamese és a tündérmese között, hogy a novellamesének már nem alapvető része a csodás elem. Ezeket pótolandó a főhóst a talpraesettség és a fondorlatosság segíti át feladatain, küzdelmein. Számos típusa létezik a novellameséknek, ezek közé sorolható a mesekezdő és -záró formulával ellátott mesék, a sorsmesék, a rablómesék, Mátyás-mesék.

1.1.4. Realisztikus/tréfás mese – az elnevezés első része abból adódik, hogy ez az alműfaj csodás elemektől szinte teljesen üres, második része pedig tartalmi sajátosságaiból származtatható. Ennek az alműfajnak több csoportja is van, melyek közé tartoznak az ostoba ördögről szólóak, rátótiádák.

1.1.5. Állatmesék – az egyetlen csodás elem, ami megjelenik ezekben a mesékben, hogy az állatok emberi tulajdonságokkal rendelkeznek: tudnak beszélni, tükrözik egy-egy ember tulajdonságát. Alapvető tulajdonsága az állatmeséknek, hogy mindig valamilyen erkölcsi tanulság jelenik meg bennük, de előfordulnak eredetmagyarázó állatmesék is. Általában a humor sem áll messze ezektől a meséktől.

1.1.6. Formulamesék – ide tartoznak a lánc-, végtelen-, csali-, hazugság- és bolondmesék. Ez a mesetípus a tündérmese paródiájaként is felfogható.

2. Monda (URL2)

Szintén az elbeszélő műfajhoz tartozik. A mondák bizonyos helyekkel állnak szoros kapcsolatban, szintén szájhagyomány útján terjednek. Előfordulhatnak prózai és verses formában is. Jellemzően a múlt eseményeiből indul ki, s a valóságot csodás elemekkel köti össze. Általában a nép közös emlékét őrzi a monda, s a népnyelv igaz történetként is említette. A mondákat több csoportba is oszthatjuk a következők szerint:

2.1. Történeti monda (URL3) – ezen mondák egy-egy történeti személyről vagy eseményről szólnak. A történeti mondák alcsoportjai:

- alapítási monda
- névmagyarázó monda
- háborús történetek
- kiemelkedő hősekről szóló történetek
- betyármondák
- bűnök természetfeletti megtorlása

2.2. Királymonda (URL4) – régi királyaink és nemes családokról szóló mondák. A királyok közül nagyjából az Árpád-háziakról maradtak fenn mondák. A legtöbbet Szent István, Szent László, IV. Béla, Nagy Lajos és Mátyás király alakja jelenik meg ezekben a mondákban. Ezekben a mondákban a megjelenített helységek is nagy jelentőséggel bírnak.

2.3. Hiedelemmonda (URL5) – a magyar folklór ezeket korábban babonás történeteknek nevezte, de napjainkban a hiedelemmonda mellett megfigyelhető még a mitikus monda megnevezés is. Nevéből adódóan főképpen a helyi hiedelmekből táplálkozik. A hiedelemmondák főbb csoportjai a következők:

- végzetről szóló mondák
- halálról szóló mondák
- elátkozott helyekről szóló mondák
- szellemek vonulásáról szóló mondák
- túlvilágjárásról szóló mondák
- elvarázsolt lényekről szóló mondák
- természetfelettről szóló mondák

- tabumondák
- kincsmondák

2.4. Eredetmonda – „az ide tartozó epikus alkotások a világ, az égitestek, a természeti jelenségek, az ember, az állatok és a növények teremtéséről, keletkezéséről, tulajdonságaik eredetéről és esetleges változásaik okáról szólnak. Leginkább a teremtésmondák tartoznak ide: azok a biblikus eredetű és apokrif népi szövegek, amelyek a világ teremtését és berendezését magyarázzák a Bibliára épülő, de a kereszténység előtti világkép és középkori eretnek tanok elemeit is hordozó motívumokkal.” (URL6)

2.5. Vándormonda – alapvetően azok a mondák tartoznak ide, melyek bizonyos közösségeken belül vándorolnak. Számottevő Európában elterjedt mondát nevezhetünk vándormondának azoknak széleskörű ismerete miatt. Több eredetmagyarázó mondát is idesorolhatunk. (URL7)

2.6. Hősmonda – olyan hőskről szóló mondák, akik az írott feljegyzések előtti korban éltek (a valóságban vagy csak kitalált alapon). Ezek a mondák taglalják ezeknek a személyeknek az életét, tetteit, melyekben csodás elemeket is találhatunk. (URL8)

2.7. Vallásos monda

3. Igaz történetek (URL9)

Mindennapi vagy hétköznapi történeteknek is nevezhetjük ezeket. Az igaz történetek olyan elbeszéléseket foglalnak magukba, melyek alapvető különbsége a mesék és mondákhoz képest az, hogy nem állandóan megjelenő tartalmú történetekről van szó, hanem közelmúltbeli eseményeket, a mindennapi élet történéseit láthatjuk ezekben. Általában az elbeszélések témái nemenként változóak.

3.1. Gyermekkori kalandok és csínytevések – mindkét nem körében megjelenő történetek, melyek gyermekkori emlékeiket elevenítik fel.

3.2. Érzelmi töltésű emlékek – ezek legfőképp a nőkre jellemző, de a férfiaknál is fellelhető. Az elbeszélések a szerelmi életről, csalódásról, családi eseményekről, sérelmekről és igazságtalanságokról szólnak.

3.3. Hőstörténetek, háborús kalandok – egyedül szinte a férfiakra jellemző elbeszélések.

Dobos Ilona (1964) felosztásában az igaz történeteknek a következő csoportosítása is létezik:

1. Családi történetek – ezek a történetek nemzedékről nemzedékre öröklődnek. Az elbeszélések közé sorolható egy családalapító ősnak, magának a családnak a története, annak históriája, hogy honnan származik a család, milyen – akár különleges – események kísérték életüket, vagy éppen egy-egy kivételes tehetségű, illetve viselkedésében szokatlan családtagról is hallhatunk. Ezutóbbi magyarázatot adhat arra is, hogy hogyan kapták egyes családok a ragadványnevüket.

2. Erotikus és obszcén történetek – kifejezetten a férfiak körében közkedvelt történetek, melyeknek java pletykákból nővik ki magukat történetté, de előfordulnak közöttük nemzetközileg ismert események egy adott településre átirított változata. Szoros kapcsolatot ápolnak ezek a történetek a következő csoporttal azoknak vidám hangulatuk miatt.

3. Vidám, mulatságos históriák – „a hagyományörző közösségben felváltva vagy egymásba fonódva hangzanak el nemzetközileg elterjedt anekdotákkal, trufákkal...” (Dobos 1964: 206).

4. Nevezetes személyekről szóló elbeszélések – „Műfajilag ezek alig választhatók el a betyártörténetektől vagy történeti mondáktól, a különbség csupán a kiválasztott személyekben és a történetek elterjedésében van. A nép érdeklődése meglehetősen önkényes, korántsem korlátozódik a köznapiságban vett „kiváltságokra” [...] hősei legtöbbször a köznapitól eltérő, a környezet szemszögéből nézve különc figurák.” (Dobos 1964: 209).

5. Oktató célzatú, moralizáló igaz történetek – a közösségek erkölcsi értékrendje fogalmazódik meg ezekben a történetekben.

6. Rémtörténetek, ál-hiedelemtörténetek, rablőhistóriák – kutatók szerint ez a csoport távolodott el legjobban a szóbeliségtől. A történetek általában nem a valóságból, hanem egy-egy regényből, újságból származnak, de a mesélők sem tudnak már azonosulni ezekkel az elbeszélésekkel.

VI. MESÉK, MONDÁK, IGAZ TÖRTÉNETEK KÁRPÁTALJÁN

„Kárpátalján vannak követendő előzményei a magyar nyelvű mese- és mondakutatásnak, illetve kiadványok is jelentek meg a témában. Az eddigi kutatások azonban nem szisztematikusak és területileg sem fedik le a vidék magyarlakta területeit. Ezért tartjuk fontosnak a kutatómunkát, a feltáró jellegű kiadványok megjelentetését.” (Kész et al. 2021: 80)

A nevesebb gyűjtemények közé sorolható Sándor László és Lizanec Petro gyűjteménye. Az egyik legigényesebbnek nevezhető Punykó Mária *Tűzoltó nagymadár. Beregújfalui népmesék és mondák* című kiadványa.

Punykó Mária gyűjteményének kivételével a Kárpátalján történt mondakutatások több szegmensben is hiányosak. Jellemző rájuk, hogy a források általában hivatkozás nélkül jelentek meg, illetve az összegyűjtött szövegek idő- és térbeli meghatározása is több alkalommal elmaradt.

A Kárpátalján történt legújabb vizsgálatok során a kutatók a Magyar népmesekatalógus elrendezését követték, viszont nagyban meghatározó szerepe volt Ortutay Gyula teóriájának is. Ez az elmélet azt foglalja magába, hogy a bizonyos közösségekben élő egyének tisztában vannak azzal, hogy ki tud jól mesélni és ki nem. Ez az elmélet jelentősen megsegítette a kutatók munkáját, ugyanis ez a szemlélet vezette el őket a feljegyzésre került mesék és mondák előadóihoz.

Ilyen nagy tehetségű mesemondónak bizonyult a 2012-ben Salánkon elhunyt Kenéz Anna. „Az általa elmondott szövegek kiforrott mesemondót sejtetnek, aki művészi tehetséggel mondja el a meséket.” (Kész et al. 2021: 80)

A történetmondókra jellemző, hogy enyhén archaikusan beszélnek, viszont modern kifejezéseket is beleszőnek történeteikbe. Noha a kutatók törekedtek a beszélgetés során megjelenő dialektológiai sajátosság írásbeli közlésére is, ezt nem sikerült teljesen megvalósítani.

A gyűjtés során a következő típusú meséket sikerült feljegyezni (Kész et al. 2021: 81-104):

1. Állatmesék.

Nem szabad összekeverni a fabulával. A kettő között jelentős különbség, hogy míg a fabulának ismerjük a szerzőjét és tanulságot közvetít, addig az állatmesék arra hivatottak, hogy az állatok külső és belső tulajdonságaira derítsen fényt és tisztázza.

A begyűjtött mesék közé tartoznak:

- *A róka a farkas hátán*
- *Az ember a legerősebb*
- *Miért rövid a nyúl farka és Farkas-barkas*

2. Tündérmesék.

A tündérmese egy viszonylag gazdag műfaj, rendszerint ismétlődő motívumokkal. Viszonylag nagy terjedelmű szövegekről van szó, amelyek tükrözik az adott nép hit- és szokásvilágát. A tündérmesék legfontosabb kelléke a csoda. Nem ritka, hogy egy-egy tündérmesébe mondák is beleszövődjenek. Ez a műfaj kezd eltűnni a környezetünkben.

A begyűjtött mesék közé tartoznak:

- *A medve és az ügyes lány*
- *A csonkakezü lány*

3. Legendamesék.

A néprajzkutatók között sok vita esett arról, hogy a legendamese behatárolható-e egy műfajba. Néhányan ugyanis azt vallják, hogy a legendamese átmenet a legenda és a mese, vagy éppen a legenda és a monda között.

A begyűjtött mesék közé tartoznak:

- *Az arannyá vált parázs*
- *Szent Péter és a cseresznye*
- *A rest legény és a szorgalmas lány*
- *Szent Péter és a liba*

4. Novellamesék.

A novellamesékről általánosan elmondható, hogy sokkal inkább realiztikus elemekkel vannak tele, mintsem hogy csodás elemeket tartalmazzon. Ezen mesék főhősei általában ügyes szereplők, akik nem a fizikumukkal, hanem fűfanggal érik el céljaikat. Tipikus jellemzője még, hogy a rossz elnyeri büntetését, a jó pedig méltó jutalmát.

A begyűjtött mesék közé tartoznak:

- *Az öreg ember és a vályu*

- *Meghalt Mátyás király, oda az igazság*

5. Rászedett ördög-mesék.

- *A halál és a vénasszony: „Gyere holnap”*

6. Rátótiádák.

A rátótiádák nemes egyszerűséggel falucsúfolók. Ezeknek egy része már jelentős ideje tapad rá egy-egy falura, valamint előfordulnak olyanok is, melyeket ismernek az egész nyelvterületen vagy akár nemzetközileg is, illetve olyanokkal is találkozhatunk, amelyek csak a magyar nyelvterületen ismertek.

A begyűjtött mesék közé tartoznak:

- *Miért fakók a gyulaiak?*
- *Hogyan nyújtották a váló Salánkon*
- *Miért viszik a paládiak az erdőn keresztül a rétorját?*
- *Megmondta a szemibe, mint Dongi bácsi az ökrinek*
- *A keresztúri gólyások*
- *A tiszaháti rókák*
- *Az almási csacsik*
- *A benei kecskések*

7. Tréfás mesék.

Elmondható az, hogy ez a műfaj Kárpátalján igen gazdag. A népi epika kategóriájában önálló, tematikailag és szerkezetileg viszonylag egységes műfaj kezdetektől fogva saját utat járt a népköltészet fejlődésében (Kész et al. 2021: 97).

A begyűjtött mesék közé tartoznak:

- *A csalfa asszony (változatai)*
- *A lusta asszony*

8. Hiedelemmondák.

A hiedelemmondák manapság is erősen jelen vannak Kárpátalján. Ezek között fellelhetők betegségről, igézetről, szemverésről, állatok megrontásáról szólóak.

VII. MESÉK, MONDÁK, IGAZ TÖRTÉNETEK BÁTYÚBAN

1. Korábbi kutatások

A mesékre vonatkozó kutatásokat nevezhetjük viszonylag újkeletűnek Bátyú községben, viszont a legpontosabb megfogalmazást talán a *megújuló* szóval érhetnénk el. Elbeszélések alapján ugyanis már korábban is történtek ilyen jellegű egyetemi kutatások a településen, bár ennek írásos lenyomatát nem találtam sehol.

Viszont, ha kicsit más vizekre evezünk, interjúim során azt is megtudtam, hogy Bagu Balázs, helyi tanár, illetve helytörténész könyvet írt Bátyút érintő kutatásairól. Kisebb kutatást végezve megtaláltam a könyvet, melynek címe *Bátyúi jeles napok és szokások*. A könyvben szó esik többek között a település történetéről, annak nyelvjárási sajátosságairól, frazeológiájáról, a földrajzi elnevezések magyarázatáról, a címben szereplő jeles napokról, születés- illetve névnapki köszöntőkről, a táncéletről, valamint a népköltészeti kincsekről.

A kutatás szempontjából fontos népköltészeti kincsek között már azonban sikerült találnom bátyuiak által elmondott meséket, melyek a következők:

- *Rózsa Sándor és az öregasszony*
- *A hűségesen szolgáló*
- *A gyilkos szülők*
- *A három cigány és a juhász*
- *A cigány a kecskék közt*
- *A vásárokat járó ember*
- *A cigány meg a szípasszony*
- *A veres vitéz meséje*
- *A kádármester meg a zsidó fiú*
- *Veres vitéz*
- *A boszorkakirálynő*

2. Bátyúban lejegyzett igaz történetek

Az igaz történetek szerves részei az emberek életének. Fentebb már láthattuk, hogy olyan szerteágazó műfajról van szó, hogy észre sem vesszük, de mindannyian műveljük. A Magyar Néprajzi Lexikon szerint „a paraszt közösségekben mindenkor ismeretes volt ugyan,

jelentősége azonban az utóbbi évtizedekben – a tradicionális népi műveltség elhomályosulásával, a hiedelemvilág eltűnével egyidőben – megnövekedett.” Vagyis minél jobban kezdték elveszíteni jelentőségüket a hiedelmek a közösségekben, annál nagyobb teret hódítottak az igaz történetek, ami nem meglepő, hiszen a legegyszerűbb közlések, akár egy pletyka is igaz történetnek számít, viszont nincs azon a művészi szinten, mint a folklór többi műfaja. „Az igaz történetek magja lehet egyszerű hír, néhány mondatos pletyka, amely gyakorlott, tehetséges elbeszélők száján formálódik kerek történetté. [...] Benne a közösség hozzáállása, magatartása fejeződik ki valamilyen kirívó eseménnyel kapcsolatosan.” (Nagy 1977: 20).

Ilyen, bár ennél sokkal inkább kirívóbb eseménynek tekinthetjük a „málenkij robot”-ot. Ez, a kárpátaljaiak számára véletlenül sem ismeretlen fogalom olyan meghatározó részévé vált a helyiek életének, amelyre a közösség ma is fájdalmasan emlékezik.

„Évekkel ezelőtt összesen (a 2002-ig fellelt dokumentumok alapján) 130 898 német és magyar személyt deportáltak Magyarországról különböző lágerekbe. [...] Levéltári adatok szerint közel 30 ezer kárpátaljai magyar és német nemzetiségű személy raboskodott szovjet lágerekben. A szovjet hatóságok csak egy „kis munka”/”málenkij robot”, történelmi távlatból eufemizmusnak tűnő szókapcsolattal nyugtatták az érintett nőket és férfiakat, mondván, hamar hazaérnek, csak rövid ideig maradnak távol otthonuktól, ám voltak, akik sosem tértek már haza.” (URL3)

Ma már tudjuk – ha nem is teljes egészében – hogy a málenkij robot milyen szörnyűségeket vont maga után. Hallottunk történeteket arról, hogy milyen volt a táborokban, hogy milyen emberfeletti küzdelmekkel kellett szembenéznük az odahurcoltaknak. Elképzelni is nehéz, hogy az emberek hogyan élték túl ezeket a megpróbáltatásokat.

Interjúim során azonban sikerült összegyűjtenem olyan történeteket, amelyek azt taglalták, hogy hogyan maradtak életben ezek az emberek. A lentebb leírt események id. Jedlinszky Ferencsel – tulajdon dédnagyapámmal – történtek meg, magukat a történeteket pedig fia, ifj. Jedlinszky Ferenc mondta el nekem, akinek továbbadta ezeket.

2.1. Bolond is, meg merész is

Elmondta: Jedlinszky Ferenc (sz. 1944).

Gyűjtötte: Sárközi Zsófia. Helyszín: Bátyú. A gyűjtés ideje: 2023.

Nappal dógoztak kint a civilekkel. Jött a bótba egy autó krumpli. Oszt apámék pakolták az autórú be a bótba. Osztán ugyi, na, hát tudod, hogy megy az ilyen munka, lehullott a sok. Ott olyan hó vót, hogy nyakig ért a hó. Úgyse szedték vón fel, meg ilyen helyen nem is azza' foglalkoznak. Ami behullott a hóba, az ottmaradt. Na, ugyi estére bent vótak má' a lágerbe, a láger területén. Oszt a foglyok, azok mindig éhesek vótak. Hát kitanálta apám az okos fejéve', hogy ott van a sok krumpli, kár érte, úk meg éheznek. Hogy hozzák be?

Hát ilyen fineszes vót apám. Vót, aki mondta, hogy megyen vele. Elszökni úgyse szöktek vóna. Felvettek egy darab fát a vállokra és mentek a kapura. Az ör a kapuná' megállította úköt, hát ugye ott kimenés nincs. Azt mondja, viszik a kapitányná – az vót a lágerparancsnok tán, az az illető –, viszik neki a fát tüzelni. Hú, azonnal nyitották a kaput ki és ki is vitték a fát. Hát az egy olyan vékony rünkő lehetett, gondolom én, amit a vállokon el tudtak vinni két olyan gyenge ember, mint akko' vótak úk.

Na, miko' mán a lágertű elmentek egy darabon, mán nem látták úköt, akko' behajintották a fát a nagy hóba, és mentek a bóthoz, a koperához. Mert ugyi tudták, hogy itt van, akkor ott kikeresgették a sok krumplit. Na, de hogy vigyék be, ugyi? Az nem csak úgy van. A nadrágnak a szárát lent bekötötték, telipakolták krumpliva'. És akkor úgy mentek be, mán befele ugye éngednek, csak kifele nem lehet.

Miko' bementek, be a barakkba, kiszedték. Ugyi a melegségtű megolvadt. Csupa sárosok lettek, a krumpli ugyi megolvadt, oszt az a sár mind rákenődött rájuk. Na, de nem baj, de vót mit enni. Kiszedték, oszt akko' egész íccaka – vót egy olyan kályhaféle, pléhbű vót, vasbű vót, mán nem is tudom, oszt azon egész íccaka a tűz úgy égett benne, egész íccaka ott piringatták a krumplit, oszt ették megfele.

De hogyha nem úgy sül el, ahogy elsült, ott fűbe is lütték vóna úköt. Na, de a magyar ember az bolond ember, meg merész. Bolond is, meg merész is.

Arról olvashattunk itt, hogy az embernek mennyire találékonyak és merésznek kellett lennie a túléléshez. *Hát ilyen fineszes vót apám* – ahogy nagyapám mesélte. Manapság talán el sem tudjuk képzelni, hogy milyen kockázatot vállaltak az emberek egy-egy ilyen fineszességgel.

A szövegben jelentős nyelvjárási sajátosságot figyelhetünk meg, melyek közül legszembetűnőbb a Bátyúra jellemző erős *í-zés*, mely – amellet, hogy szinte minden szövegben megtalálható – „az ungi nyelvjárásnak egyik legmarkánsabb sajátossága [...], s

bár a szomszédos beregi nyelvjárásokban is megvan (Csongor, Szernye, Bátyú), távolag már csak szigetszerűen jelentkeznek...” (Dudics – Tóth 2023: 116)

2.2. Favágás

Elmondta: Jedlinszky Ferenc (sz. 1944).

Gyűjtötte: Sárközi Zsófia. Helyszín: Bátyú. A gyűjtés ideje: 2023.

Meg dógoztak az erdőn. Fát vágtak. Oszt minden napra megvót a norma, a normát meg kellett csinálni. Hát, de nem bírtak, ugyi, gyengék vótak. Hát apám erre is – az ilyesmire vót esze mindig. Nappal kivágtak mondjuk öt fát, tíz fát, mennyit vágtak ki, nem tudom. Azt le kellett szípen gallyalni, osztán csak a törzsi maradt. Akko’ a katonák vették át tőlük. Oszt akko’ mikor átvették, akko’ vót nekik olyan pecsét, festékke’. A fának, a rünkőnek a végire odaütötték a pecsétet. Ez annyit jelentett, hogy át van véve.

És akko’ apám kitalálta az okos fejive’, hogy egy olyan két centit, három centit a fának a végébü lefírszeltek. Nem a fát vágták ki. Ha kellett vágni öt fát, akkor’ mondjuk hármát kivágtak, azzal e’babrákoltak. Kettőt meg mán a régibü, csak végét levágták, mer’ aki vette átfele, az írta: áhá, hát nincsen rajta a pecsét, tehát akko’ most van kivágva, igaz? És akko’ mégegyszer ráütötték a pecsétet.

Mer’ nem bírtak dógozni, na. Nem adtak nekik enni.

Szintén az jelenik meg előttünk, hogy hogyan próbáltak túlélni az emberek. Itt láthatjuk, hogy a lágeri munka annyira leterhelte az embereket, hogy annak érdekében, hogy ne kerüljenek bajba, ilyen – ismét csak – fineszességeket találtak ki.

Megfigyelhető ebben a szövegben – és sok másban is – olyan élőnyelvi sajátosság is, mely során a beszélő elhagyja a szóvégi hangokat, de nem ritka az sem, hogy egy hang elhagyása a szó belsejében történik meg.

2.3. Lágerleves

Elmondta: Jedlinszky Ferenc (sz. 1944).

Gyűjtötte: Sárközi Zsófia. Helyszín: Bátyú. A gyűjtés ideje: 2023.

Olyanokat adtak nekik enni, azt mondja egyszer apám nekem, hogy hát:

- Főzünk lágerlevest?

Hát, mondom, főzünk.

- Na, gyere!

Szedtünk csonárt. De még a lágerbe még a csonár is még deficit vót, nem vót akárhon. Bent a láger területén egyáltalán nem vót, hanem ha valahon meglátták, űk tudták, csonár kellett, mer' hát a gyomrok, az úgy el vót nekik rendezve... .

Szedtünk csonárt, fe'tettünk vizet, csonárt bele. Miko' főtt a víz, akko' korpát bele. Tisztába, amit a disznónak főznek. Még a disznónak is jobbat főznek. A korpaleves vót a lágerleves. Ha vót benne csonár, akkor az még nagyon is jó vót má'.

Ez vót a lágerleves.

A lágertörténetekből ismert leves receptjéről hallhattunk itt. Köztudott, hogy a táborokban az emberek nem kaptak megfelelő ellátást, így nagy segítség volt az ott megfordultaknak, hogy legalább ennyit ehtek.

Szintén a már korábban is említett élőnyelvi sajátosságok figyelhetőek meg a szövegben.

Az ezt követő történetek már nem a lágerről szólnak, sokkal inkább a falusiak életéről a Szovjetunió ideje alatt. Történetek ugyanis nem csak arról vannak, hogy milyen volt egy-egy táborban, hanem olyanokat is hallhatunk bőségesen, amelyek azt taglalják, hogy milyen változásokat hozott a Szovjetunió az egyszerű emberek életébe.

2.4. Bolyhos kendő

Elmondta: Jedlinszky Ferenc (sz. 1944).

Gyűjtötte: Sárközi Zsófia. Helyszín: Bátyú. A gyűjtés ideje: 2023.

A Döcögő Józsi meg nem ment e' a lágerbe', me' miko' vittik űköt – na ugyi, sorba, gyalog mentek, fel vótak sorakozva a sok nép, rengeteg vót, oszt akko' itt egy katona, ott egy katona, vittik ugye –, a falusiak meg mentek kísérték, így az asszonyok. Oszte olyat még nem láttál, de régen úgy híjták, hogy nagy bolyhos kendő. Úgy nézett ki, mint egy pokróc, csak az nem pokróc volt, azt úgy híjták, hogy bolyhos kendő. Aztat, az asszonyok nem kabátba jártak télen, hanem aztat a bolyhos kendőt így a fejkön is vót, meg az egész hátát, az egész mellyét így át vót így víve, oszt hátul meg vót kötve. Úgyhogy hát mintha fel lett vóna ötoztetve. Télen. Azt télen hordták, mert meleg vót.

Na, mikor az embereket összeszedték, ez november 18-19., valahogy így vót, na én má' pontosan nem tudom. Osztán a dőcögő Józsira, az asszony ahogy ment, rálökte ezt a bolyhos kendőt, oszt a bolyhos kendő alatt mentek-mentek, oszt hazamentek.

Asszony, osztán elengedték, oszt elmentek haza.

Az előző történetekben arról olvashattunk, hogy hogyan éltek túl az emberek a lágerben, ebben viszont már arról, hogy hogyan kerültek el az emberek a táborokat. Vannak különböző túlélési technikák: valaki helytáll a bajban, és valaki elkerüli a bajt.

2.5. Eszem-iszom

Elmondta: Jedlinszky Ferenc (sz. 1944).

Gyűjtötte: Sárközi Zsófia. Helyszín: Bátyú. A gyűjtés ideje: 2023.

Az orosz, má' miko' má kolhoz vót. Orosz vót, hát mán egy kicsit mán tudott is magyarul, meg nem is. Oszt akko' összeültek, ittak. Ugyi, a magyar is úgy iszik, meg az orosz is úgy iszik, meg mindenki, gondolom én, hogy megivott, akkor utána beharap. Na ez a zakuszka, a beharapás. Oszt akko' ittak, oszt e' fogyott az ennivaló. Keves vót. Hát akkoriba tényleg keves vót, nem is nagyon vót mit enni jóformán. Pláne mán miko' a kolhoz mán miko beindult, még addig a népnek ha vót is valamilye, mán utána nem vót semmi.

Hát osztán mondta az orosz, hogy iszom még van, de eszem már nincs.

A kulturális és nyelvi különbségekből adódó humoros történetek egész elterjedtek régióinkban – tekintetbe véve annak multinacionális jellegét. Jelen történet is példa az ilyen humoros megszólalásokra.

A trianoni békeszerződés következtében elcsatolt területek különböző országokhoz való tartózkodása folyamán „a magyar nyelv helyi szinten elveszítve addigi státuszát, alárendelt szerepbe került a mindenkori államnyelvvél szemben, ami a presztízsvesztés mellett a másodnyelvi hatás nagymértékű fokozódását, illetve a helyi és az anyaországi magyar nyelvváltozatok bizonyos mértékű elkülönülését is maga után vonta.” (Lanstyák – Szabómihály 1997: 6)

Ennek következtében kerültek be a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba olyan másodnyelvi elemek, mint a szövegben is említett kolhoz (termelőszövetkezet) vagy zakuszka (harapnivaló).

2.6. Kasziba

Elmondta: Jedlinszky Ferenc (sz. 1944)

Gyűjtötte: Sárközi Zsófia. Helyszín: Bátyú. A gyűjtés ideje: 2023.

A lényeg az, hogy a kolhozelnököket ilyen, mint régen vót az uraknak a kocsi, azok a kocsik ugyi megmaradtak, és azokon a kocsikon a kolhozelnököket hordozták. A kolhozba vót kocsi, osztán a kolhozelnöknek vót a kocsija, hogyha menni akart valahova, mezőre vagy valahova, akko' a kocsin ment. Parádés kocsisa vót, annak csak a' vót a dóga, hogy hordja az elnököt, tudod? Na, de miko' szavazás vót, akko' ű is ott vót, ugyi vitte az elnököt, meg vitte a vezetősíget a szavazásra, a szavazásrú vitte űköt haza. Oszt ez a, aki a bótos vót a vasúti bótba, az az Árkágyij, meg még ott lakott valahol, azt meg úgy híjták, hogy Turcsanyin, Nyina néni, egy orosz asszony vót. Egy öregember vót a parádéskocsis, osztán miko' hazavitte űköt a kocsival, leszálltak a kocsirú, osztán mindig mondták, hogy *szpasziba*. Na, oroszok vótak, ugye. Na, megköszönték, hogy hazavitte. Ecce' hazavitte az öreg, mégecce' hazavitte az öreg űköt. Oszt mondom neked, hogy az Árkágyij vót a bótos, bement hozzá a vénember majd egysze', azt mondja az Árkágyinak, hogy tőccsön neki egy pohár pályinkát. Na, tőtött neki az Árkágyij egy pohár pálinkát, megitta az öreg. Beszélgettek, azt mondja, tőccsön mégegyet. Tőtött neki mégegyet. Megitta. Na azt mondja az öreg: *kasziba*. Oszt kiment, felült a kocsira, oszt elhajtott. Hát azt mondja, hordja űköt a szavazásra, meg a szavazásrú haza, hát mindig – úgy monda az öreg, nem azt monda, hogy *szpasziba*, az öreg, hanem azt monda az öreg – mindig csak *kasziba*, *kasziba*. Nahát hogyha *kasziba*, akko' ű is kért magának pályinkát, oszt azt mondja: na, *kasziba*.

Az embereknek általában akkor a legnagyobb az igazságérzetük, hogyha önnön maguk sérelmezéséről van szó. Néhányan eltúrik ezeket a sérelmeket, néhányan azonban úgy érzik, nekik kell igazságot szolgáltatni. Erről olvashattunk egy beszámolót.

A további tájnyelvi jellegzetességek mellett megjelenik a *parádés* szó, melyet annak kiveszőben lévő használata miatt már archaizmusnak is tekinthetünk. De megjelennek még olyan, a Szovjetunió hatására beépült szavak, mint a *kolhozelnök* (a termelészövetkezet vezetője), *szpasziba* (orosz: köszönöm), illetve a *kasziba*, mely a *szpasziba* félreértelmezéséből jött létre.

2.7. Vessünk hátat

Elmondta: Jedlinszky Ferenc (sz. 1944).

Gyűjtötte: Sárközi Zsófia. Helyszín: Bátyú. A gyűjtés ideje: 2023.

Jöttek hazafele a mezőrű két koma. Tán disznópásztorok vótak. Az egyik disznó tán eljött utánuk. Akko' nem tudták még. Sötít vót, oszt jöttek hazafele, oszt csak hallották, hogy jön utánok valami. Hát régen – hát, igaz vót, vagy nem vót igaz – azt mondták, hogy még mikor én pulya vótam még akkor sokszor meséltek olyat, hogy itt ette meg az embert a farkas, meg ott. Ilyeneket beszéltek. Lehet, hogy csak azért beszéltek, hogy a pulyát elijesszék, hogy a sötítbe nehogy elmenjen valahova, hogy féljen. Lehet, hogy csak azért, de lehet, hogy igaz vót. Oszt jöttek hazafele, beszélgettek, oszt ugye hallották, hogy jön utánuk. Akkor elkezdtek beszélgetni, hogy:

- Ijj, komám, jön a farkas.

Me' még akkoriba tényleg vót még erre is farkas, ott még abba a régi időbe. Oszt azt mondja az egyik a másiknak:

- Vessünk hátat, komám, me' jön a farkas.

Tudod, hogy hátat vetni? Háttal álltak egymásnak, hogy akkárhonnét jön, tudnak védekezni, egyik is, a másik is.

A másik védelmezése és az egymásba vetett bizalom mindig is pozitívumként jelentek meg egy-egy történetben. Az, hogy az olvasó tudja, nem volt igazán mitől félniük a komáknak, ad némi humoros színezetet is az elbeszélésnek.

Élőnyelvi szempontból szintén a már korábban említett tájnyelvi elemek figyelhetőek meg a szövegben.

Az amerikai történetek is részévé váltak az emberek életében. Tekintetbe véve, hogy a múlt században mekkora volt a kivándorlások száma, meglepő lenne, ha egy idősebb személy nem tudna akár csak egyetlen emberről sem, aki megjárta Amerikát.

2.8. A bátyúi református templom

Elmondta: Jedlinszky Ferenc (sz. 1944).

Gyűjtötte: Sárközi Zsófia. Helyszín: Bátyú. A gyűjtés ideje: 2023.

A mi templomunk, a bátyusi templom 1910-be épült, ez a templom, ami most van. Azelőtt meg fatemplom vót. Há' most nem tudom, zindelyes vót-é a templom, vagy szalmatetős vót, de inkább tán szalmatetős vót. Ott vót a templom, ahon *Anonim* lakik. Csak akkor úgy vót, hogy itt elől, ahol most az űk házuk van, ott vót a templom, az űk házuk meg szinte lent vót a kerbe. Azér' vót itt a templom, most is ott van, csak nem ott, hanem másik ódalt, de itten, ha megnézed, akkor látod, hogy ez egy olyan dombos, ott egy olyan, mintha domb vóna. És akko' erre is lefele, meg a másik ódalra is lefele az úton mintha lejtő menne. Hát rígen ugye nem úgy vót, mint most. Ha esett az eső, akko' folyt a víz mindenfele, víz, pocsolya. Hát, ugyi a templomot oda tették, a magasra, hogy hát ne befele folyjon a templomba majd a víz.

Na, de most nem ez a lényeg, hanem fatemplom vót. Oszt valami, az is valahon ott lakott ott a templom mellett, ott arra tovább. Amerikába vót dógozni, hazajött, oszt azoknak is – hát régen úgy vót ez majdnem mindenkinek – egy kis ház vót, csak egy szoba, konyha. Na, hát abba az időbe az is szalmatetős vót. Te mán nem láttá' szalmatetőst, mán én is mán miko' én olyan kicsi vótam, még vót a faluba kettő. Két ház vót, ami szalmatetős vót.

Hát osztán mit tudom én, hogy hogy vót ez, ezt még a nagyanyám mesélte elfele nekem. Ez az illető berúgott, osztán ó, aszondja, fogta, a tüzbű vette ki vagy olyan darab fát, ami égett, vagy hogy vót, csak egy égett fát felhajintotta a háztetőre, hogy na hülye fejjel azt hitte, hogy felgyűjtsa a házat, osztán leég, oszt mondta, hogy veszek nektek, az anyjának meg az apjának, vesz nekik házat, mert most jött haza Amerikábú. Pénzzel jött, ugyi. Csakhogy olyan tűz lett belőle, hat ház leégett ott azon a környéken, a templom is leégett és akkor utána csinálták ezt a templomot, ami most van.

És akko' mamádnak a dédnagyapja vót, presbiter vagy gondnok vót az egyháznál. Oszt ugyi na kellett a pénz, hát régen hogy vót a pénz, úgy vót a pénz, hogy hát e' ment Amerikába, kiutazott Amerikába, ott dógozott mit tudom én meddig, összeszedte a pénzt, hazahozta, meg hát más is. Na, adakoztak, oszt ugyi – na most is az egyház az adakozásbú van fent, mindig is – oszt építették fe' a templomot. Oszt egysze' hazajött, még keves lett a pénz, oszt még mégegyszer visszament Amerikába, úgyhogy hát kétszer is vót mamádnak a dédnagyapja kétszer is vót Amerikába, hogy a templom épüljön fe'. Na, kellett a pénz.

A templomról szóló elbeszélés nem csak történetileg, de hitbelileg is jelentősnek számít. Olvashattunk arról, hogy az egyház mindig is adakozásból volt. De mekkora hittel és elszántsággal volt az az ember, aki annak érdekében, hogy felépüljön az új templom, Amerikába ment el megkeresni a szükséges pénzt?

Több Lónyay kastély is található a vidéken. Ezek egyik Bátyúban található meg. A következő elbeszélésben a ma szanatóriumként működő épület múltjáról lesz szó, képzeletben pedig megtekinthetjük régi valóját.

2.9. A Lónyay kastély

Elmondta: Jedlinszky Ferenc (sz. 1944).

Gyűjtötte: Sárközi Zsófia. Helyszín: Bátyú. A gyűjtés ideje: 2023.

Azt nem tudom, hogy hogy építették, meg mikor építették. Az – nekünk van egy kép is valahon – az a Lónyi grófnak a kastélya. Vót kastélya itt Bátyúba is, hát még tán náltok is, Somba is ottan van valami.

Az egy szép kis emeletes ház vót. Nem vót az egy olyan mit tudom én, milyen nagyon nagy ház, de egy szép kis kastély vót. Ez egész Bátyú terület, meg hát nem csak a Bátyú terület, tehát a Lónyi grófé vót. Hát itt is lakott. Hát sokat lehetett itten, me’ sokat hallottam, hogy a Lónyi gróf így, a Lónyi gróf úgy, hát itt is lakott. Ott, ahon bent, ha most menni fe’fele oda a – most szanatórium, ugyi a pulyának a szanatórium –, ahogy menni felfele itt ezen a kapun – me’ két kapu van, bejáratta’ két kapu van –, ezen a kapun menni fe’fele ott vannak az ólak, meg mit tudom én, mi van ottan. Annak idején ott vótak a cselédeknek a házak. Ott laktak a cselédek. Azok a cselédek, akik a grófná’ dógoztak. Na, ilyen, mondjuk, mint a szakács, vagy aki bent ott takarított nála, vagy a szobajányok, mit tudom én, hogy híjták üköt, na. Az ilyenek, ezek a cselédek ott laktak. Szembe, a másik ódalt ott most végig házak vannak mán, egészen az útig, ott meg úgy híták, az vót a major.

A major, az gazdasági épületek vótak, hát ott álltak, ami kellett az urasághoz, mondjuk szekerek, meg ilyesmi, na, ami kellett. Olyan vót, mint hogyha raktár lett vóna. Ott vót a major.

A fe’járat a kastélyhoz, az ott vót, ahon a másik kapu van most. Két ódalt az útnak gesztenyefák felfele. Ahogy vót rígen a kastély, ott előtte, ugyi olyan, hogy hát ugyi régen lovaskocsival jártak, hogyha jött valaki hozzájuk, akko’ lovaskocsival oda felhajtott, ott vót úgy forduló neki. Oszt akko’ majd vótak mit tudom én, nem tudom, hogy hon vót, ugyi olyan úgy híjták, hogy hát kocsiszín, ahova mit tudom én, mondjuk jöttek egy mulatságra oda, a grófná’ mulattak, akkor oda a kocsis a kocsival behajtott abba a színbe, a lovakat kifogták, ugye a kocsibú, oszt vitték, adtak neki enni, inni. Akit meg hozott, ugyi azok meg mulattak.

Az úttú a kastély há' biztos van vagy 120 méterre, vagy még lehet, többre is. És akkor körbe egy nagy kert az egész. Fák, benne gyümölcsfák. Ott mindenféle gyümölcs vót: szilva, alma, körte, és nem egyfajta, hanem sokfajták.

Történetileg fontos kitekintő ez az elbeszélés, hiszen kapunk valamilyen fogózkodót arról, hogy hogyan nézett ki korábban a mára már változtatásokon átesett épület.

2.10. A klub

Elmondta: Jedlinszky Ferenc (sz. 1944).

Gyűjtötte: Sárközi Zsófia. Helyszín: Bátyú. A gyűjtés ideje: 2023.

Bátyúba vót egy olyan klub a faluba, hogy tán nem hiszem, hogy még egy falu vót itt a Kárpátalján, ahon lett vóna egy olyan klub. Egy olyan klub vót, hogy a közepin szóval egy nagy táncterem vót. A közepe úgy vót megcsinálva, hogy két oszlop vót, az tartotta a padlásba a tetőt, két oszlop. Akkor az egyik végibe annak a térnek vót a színpad, a másik végibe vót az utca fele a kijárat-bejárat. Mellette egyik ódarra meg még ottan, hát még annak idején, mikor az felépült, az is egy zsidóé vót, zsidó építette. És úgy vót, hogy ott vót kocsmá is, vót biliárdoztak is, kocsmá is vót, kártyáztak is, meg ott lakott a zsidó is. Na, hát ott ilyen különböző ilyen helyiségek vótak.

Tél vót, osztán, na kártyáztak. A zsidó ezt direkt azért csinálta, hogy lehetett kártyázni, biliárdozni, hogy akkor ott ültek, oszt akko' unalmakban meg játék közbe' egy-egy liter bor mindig elfogyott, ugyi hát az kellett a kocsmának, hogy hát fogyjon az ital, ugyi. Amikor hideg van, akkor többet iszik az ember, me' hogy melegítse a bor. Ha meleg van, akkor nem kell neki.

Tél vót, hideg vót. És az emberek figyelték, hogy hát hideg van, hogy minek? Ránéztek a kályhára, világított. Égett a tűz benne. Hát a zsidó kitolt a néppe': egy gyertyát meggyújtott, és aztat beleállította a kályhának az ajtajához. Hát osztán amiko' így nézték, hát világított, hát égett a tűz benne. De nem tűz égett benne, csak a gyertya. Hát, ha tüzelt vóna, akko' meleg van, oszt nem kell a bor. De a hidegbe... itták egymás ellenére.

A furfangos boltos nem ismeretlen szereplő – legyen szó mesékről, történetekről, vagy a való életről. Noha a kocsmáros tette is kifogásolható, a történetben, ha rejtetten is, az is szerepet kap, hogy hogyan jár az, aki ivásra adja a pénzét.

Ugyancsak egy, az új rendszerrel érkező jövevényszóra bukkanunk a szövegben, ami nem más, mint a *klub*, mely a nevéből következtethető jelentése ellenére Kárpátalján elsősorban kultúrházat jelent.

2.11. Az erős ember

Elmondta: Jedlinszky Ferenc (sz. 1944).

Gyűjtötte: Sárközi Zsófia. Helyszín: Bátyú. A gyűjtés ideje: 2023.

Vót, a nevét nem tudom, valami erős egy fickó vót. Azt mondták, olyan erős vót, hogy az állomáson két tal fát a vállára – kettőt –, és hazahozta. És a végi neki mégis az lett, hogy nyomorékon halt meg az ágyban. Nyomorék lett.

Azír', me' járt lopni. A lopásbú meg úgy tanították meg, hogy jött hazafele, mondtam ugye, még akko' éccakánként a sötét bót, nem vót villanyuk, mint most, hogy ég a villany mindenfele. Jött hazafele és na meglesték, szóval rá voltak készülve. Hogy ki, azt se tudják. A pokrócot ráhajították, és agyba-fübe verték, azt se tudja, hogy ki. Ű se nem tudta, hogy ki verte, me' nem látott senkit. Ugye a pokróc, mire eszmélt vón, mán akkorára mán majd a kórházi ágyon vagy mit tudom én, hon eszmélt fe'. Úgy megkenték, hogy az ágyba került a nagy erős ember, és úgy is halt meg az ágybú nyomorékul.

A jó elnyeri méltó jutalmát, a rossz elnyeri méltó büntetését – tartja így több népmese is. A fenti történetben sem történt ez másképp.

3. Bátyúban lejegyzett mondák

Szinte minden településnek van legalább egy hiedelme, amelyben egy-egy hihetetlen, akár természetfeletti eseményről van szó. Ezek a történetek gyakran a község lakóiról is elárul bizonyos dolgokat, bár – mint jelen esetben is megfigyelhető – olyan is előfordul, hogy maga a mesélő nem hisz ezekben, s hiedelmekkel való kapcsolata szimplán az ismeret szintjén valósul meg.

3.1. Boszorkány Bátyúban

Elmondta: Jedlinszky Ferenc (sz. 1944).

Gyűjtötte: Sárközi Zsófia. Helyszín: Bátyú. A gyűjtés ideje: 2023.

Rígen, hát még most is van olyan mondás: Luca napko' e'kezdik az ilyen kis széket csinálni. Tizenhárom féle fábú ke' összeállítani, úgy hívják, hogy Luca széke. Úgy van a hiedelem, hogyha Karácsony, Szenteste azt a széket beviszi a templomba, oszt rááll, akko' hogyha van ördög, akko' azt meg fogja látni.

Na, de ez csak olyan hiedelem, nem igaz, ez hülyeség.

Na, de vót itt egy vénasszony. Tán még én se ismertem. Azt mondták, hogy hát az olyan boszorkányos vót. Ment befele a templomba, így a fejét – mer' szarva vót – így izélte, hogy beférjen a templomba, me' hogy az ajtón a szarva be tudjon menni. A tehen is úgy megy, ha nem fér, megfordítsa a fejét, oszt akko' mán ugyi mán a kisebb ajtón is be tud menni. Osztán azt mondták, hogy úgy ment befele a templomba.

Meg vót egy másik asszony, oszt azt mondták, hogy megfejte az ágost. Tehenje nem vót, de tej az vót neki. Hogy ez igaz vót vagy nem vót igaz, ezt én nem tudom. Azt mondták, az ágost megfejte, mintha a tehenet fejné. Hát hogy hogy csinálta, azt én nem tudom. Na, de ilyen beszéd vót.

Minden településnek van egy eredettörténete. Úgy látszik, van olyan, amelyiknek nem csak egy. Bátyú egy névmagyarázó történetét – mely szerint a település nevét a *batyu* szóból kapta – már ismertem, viszont találkoztam olyannal is, amely Batu kánt hozza összefüggésbe a névadással, illetve itt van ez a harmadik opció, melyről az alábbiakban olvashatunk. (Dupka – Zubánics 2014: 153)

3.2. Hogy lett Bátyú Bátyú?

Elmondta: Jedlinszky Ferenc (sz. 1944).

Gyűjtötte: Sárközi Zsófia. Helyszín: Bátyú. A gyűjtés ideje: 2023.

Állítólag úgy van, hogy hát nem Bátyú vót, hanem abba az időbe mán az elibb mán mondtam mán neked, amikor a templomru' vót szó, hogy a dombra építették, mert Bátyú nagyon vizes terület vót. Hát még, na mostmár nem, de itt ni, ahon megy a nagy út, aztat a ríszet arra fele, Szernye fele úgy híjják, hogy Éger. Ott tavasszal? Egy tenger vót. Úgy nézett ki, mint egy tenger. Ott mindenfele állt a víz, úgy nézett ki mint egy tenger.

Sok vót Bátyúba a kátyú. Osztán úgy híjták Bátyút, hogy Kátyú. Oszt, hogy addig Kátyúztak, hogy Bátyú lett belőle. Ezt én így hallottam. Hát a valóságba nem tudom.

ÖSSZEGZÉS

A munkában betekintést nyerhettünk a mesék, mondák, igaz történetek elméleti és gyakorlati részleteibe. A kutatás elején sikerült részletes ismertetőt adnom a mesék, mondák, igaz történetek köré csoportosuló fontosabb fogalomkörökről. Az olvasó tájékozódhatott a történetmondás közösségben játszott jelentős szerepéről.

Munkám egyik legfontosabb része volt felkutatni a Bátyú településen előforduló mesék, mondák és igaz történetek élőnyelvi változatait. Igaz történetek és mondák tekintetében ezt sikerült is megvalósítanom, mesékről viszont csak a szakirodalomban megjelölt Bagu Balázs által gyűjtött mesék kerültek elélem.

Összességében véve elmondhatjuk, hogy a történetek kutatása viszonylag egy fiatal tudomány, tekintetbe véve azoknak előfordulási periódusát. S noha Magyarországon már számottevő vizsgálatok történtek a témában, Kárpátalján az ágazat épphogy csak lehúzta lábáról a gyermekcipőt. Ennek ellenére számos anyag áll rendelkezésünkre, amelyekkel dolgozhatunk.

A kutatások kiterjedtek Bátyú településre is, melyekről írásos lenyomatot Bagu Balázs *Bátyúi jeles napok és szokások* című könyvében tekinthet meg az olvasó. Jelen munka készítője is sikerrel talált mondákat és igaz történeteket. Ezek közül szignifikánsabbnak tekinthető a templomról, annak megépítéséről szóló beszámoló, de történeti szempontból a különböző épületekről való visszaemlékezések, illetve a lágerek túléléséről, esetleges elkerüléséről szóló elbeszélések is nagy jelentőséggel bírnak. A beszámolók alapján – történelmileg is fontos – betekintést nyerhettünk a település életébe a múlt században.

Megtörtént továbbá a szövegek élőnyelvi vizsgálata is, mely során nemcsak a Kárpátaljára, s a Bátyúra jellemző nyelvjárási elemeket sikerült megfigyelni, de elemzésre kerültek archaikus szavak, s az 1945 után meghonosodott s még ma is használatban levő szavakat is sikerült definiálni.

IRODALOM- ÉS FORRÁSJEGYZÉK:

Bagu Balázs 2006. *Bátyúi jeles napok és szokások*. Ungvár – Budapest: Intermix Kiadó.

Balázs Béla 1955. A személyes visszaemlékezések felhasználása népi demokráciánk történetének feldolgozásában. *Századok* Vol. 89., 1955/1: 882-896.

Berze Nagy János 1935. Mese. In. *Magyarság néprajza III. II. kiadás*. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 226-289.

Dobos Ilona. Az „igaz” történetek műfajának kérdéséről. *Ethnographia* Vol. 75., 1964/2: 198-217.

Dudics Lakatos Katalin – Tóth Péter 2023. Kótyuk István és a kárpátaljai magyar nyelvjárások. *Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica*. Vol. 2., 2023:1/114-125.

Dupla György – Zubánics László 2014. *Szépasszony dombja. Kárpátaljai történeti és helyi mondák*. Ungvár – Budapest: Intermix Kiadó.

Gazdag Vilmos 2023. Szláv elemek a kárpátaljai beregszászi járás magyar nyelvjárásaiban. Beregszász: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola.

Gulyás Judit 2010. „Mert ha irunk népdalt, mért ne népmesét?” *A népmese az 1840-es évek magyar irodalmában*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Gulyás Judit 2013. A magyar mesekutatás kezdetei. Henszlmann Imre komparatív-tipológiai és szimbolikus-mitológiai mesetanulmányának koncepciója. In. *Ethno-lore: A Magyar Tudományos Akadémia néprajzi kutatóintézetének évkönyve*, 30. pp. 37-68.

Haffner Orsolya 2020. *Az állásinterjú új modellje: Pályázók stressz szintjének személyiségjegy alapján történő vizsgálata*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Pedagógia és Pszichológia Kar.

Kész Margit, Kész Barnabás, Gál Adél, Mónus Dóra, Csurman-Puskás Anikó 2021. *Adalékok a kárpátaljai magyar folklór tanulmányozásához*. Beregszász: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológia Tanszék, Magyar Tanszéki Csoport

Keszeg Vilmos 2011. *A történetmondás antropológiája. Egyetemi jegyzet*. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék.

Kovács Ágnes 1979. A hősmese. Népmese műfajai és a népmesekatalógus. *Ethnographia* Vol. 90., 1979/4: 457-479.

Lanstyák István-Szabó Mihály Gizella 1997. *Magyar nyelvhasználat – iskola Kétnyelvűség*. Pozsony: Kalligram Kiadó

Magyar Néprajzi Lexikon

Nagy Olga. 1977. *Paraszt Dekameron. Válogatás széki tréfákból és elbeszélésekből.*
Budapest: Magvető Könyvkiadó

Vargyas Lajos szerk. 1988. *Magyar néprajz V.* Budapest: Akadémiai Kiadó

Internetes források:

URL1: *A népmese alműfajai.* <https://mek.oszk.hu/02100/02152/html/05/7.html>

Letöltve: 2024. május 11.

URL2: *monda.* <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/m-732AC/monda-73475/> Letöltve: 2024. május 13.

URL3: *történeti monda.* <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/tty-73D7D/torteneti-monda-73F7E/#Lexikonok%5ENeprajz-Lex-t%C3%B6rt%C3%A9neti%20monda> Letöltve: 2024. május 13.

URL4: *királymondák.* <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/k-72CDA/kiralymondak-72F0D/> Letöltve: 2024. május 13.

URL5: *hiedelemmonda.* <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/h-7297A/hiedelemmonda-72B2A/#Lexikonok%5ENeprajz-Lex-hiedelemmonda> Letöltve: 2024. május 13.

URL6: *eredetmagyarázó monda, aitiologikus monda, természetmagyarázó monda*
<https://www.arcanum.com/cs/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/e-e-724A7/eredetmagyarazo-monda-aitiologikus-monda-termeszetmagyarazo-monda-725B3/#Lexikonok%5ENeprajz-Lex-eredetmagyar%C3%A1z%C3%B3%20monda> Letöltve: 2024. május 13.

URL7: *vándormonda.* <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/v-74097/vandormonda-740F2/#Lexikonok%5ENeprajz-Lex-V%C3%A1ndormonda> Letöltve: 2024. május 13.

URL8: *hősmonda.* <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/h-7297A/hosmonda-72BA3/#Lexikonok%5ENeprajz-Lex-h%C5%91smonda> Letöltve: 2024. május 13.

URL9: *Az élménytörténetek és igaz történetek típusai.*
<https://mek.oszk.hu/02100/02152/html/05/97.html> Letöltve: 2024. május 13.

URL10: *Málenkij robot – négynapos konferencia a Rákóczi-főiskolán*
<https://kmf.uz.ua/hu/hirek/malenykij-robot-negynapos-konferencia-rakoczi-foiskolan/>
Letöltve: 2024. 05. 13.

РЕЗЮМЕ

Робота дала нам змогу заглибитися в теоретичні та практичні деталі казок, легенд та правдивих історій. На початку дослідження мені вдалося зробити детальний огляд основних понять, що стосуються казок, легенд та правдивих історій. Читач був поінформований про важливу роль оповідання історій суспільстві.

Однією з найважливіших частин моєї роботи було знайти живі версії казок, легенд та правдивих історій, які трапляються в селі Батьово. Що стосується правдивих історій та легенди, мені це вдалося, але що стосується казок, то я знайшов лише казки, зібрані Балажем Багу, які згадуються в бібліографії.

Загалом, можна сказати, що вивчення казок є відносно молодою дисципліною, зважаючи на період їх виникнення. І якщо в Угорщині вже є чималі дослідження на цю тему, то на Закарпатті ця газуль тільки починає розвиватися. Тим не менше, маємо багатий матеріал для роботи.

У селі Батьово також проводилися дослідження, письмовий звіт про які можна знайти в книзі Балажа Багу «Знаменні дні та звичаї Батьово». Автору цієї роботи також вдалося віднайти легенди та правдиві історії. З них найбільш значущою є розповідь про церкву та її будівництво, але з історичної точки зору, спогади про різні будівлі та розповіді про виживання і можливе уникнення таборів також мають велике значення. Ці розповіді дають історично важливе уявлення про життя поселення в минулому столітті.

Звіт про перевірку схожості тексту Oxsico

Назва документа:

Sárközi Zsófia_Magyar szak_Szakdolgozat_2024.pdf

Ким подано:

Аніко Чурман

Дата перевірки:

2024-05-19 02:02:42

Дата звіту:

2024-05-22 13:39:30

Ким перевірено:

I + U + DB + P + DOI

Кількість сторінок:

40

Кількість слів:

10231

Схожість 8%	Збіг: 47 джерела	Вилучено: 0 джерела
Інтернет: 22 джерела	DOI: 0 джерела	База даних: 0 джерела
Перефразовування 1%	Кількість: 28 джерела	Перефразовано: 95 слова
Цитування 2%	Цитування: 21	Всього використано слів: 247
Включення 0%	Кількість: 0 включення	Всього використано слів: 0
Питання 0%	Замінені символи: 0	Інший сценарій: 1 слова